

Rola lipidów w patogenezie zaburzeń metabolicznych

Toksyczne tłuszcze

AGNIESZKA DOBRZYŃ
Instytut Biologii Doświadczalnej
im. M. Nenckiego, Warszawa
Polska Akademia Nauk
adobrzyń@nencki.gov.pl

Dr hab. Agnieszka Dobrzyń jest kierownikiem Pracowni Sygnałów Komórkowych i Zaburzeń Metabolicznych w Instytucie Biologii Doświadczalnej PAN. Interesują ją molekularne i biochemiczne podstawy toksyczności lipidów, szczególnie związek pomiędzy otyłością a zaburzeniami metabolicznymi

Choroby metaboliczne to duży problem wśród osób otyłych. Jak się okazało, jego przyczyna nie tkwi w nadmiernie rozwiniętej tkance tłuszczowej. Przeciwnie. Winne są lipidy gromadzone w innych tkankach nieprzystosowanych do gromadzenia tłuszczu

W ciągu ostatnich dziesięcioleci otyłość stała się jedną z najszybciej postępujących chorób cywilizacyjnych. Główną przyczyną jest zwiększona konsumpcja przetworzonej wysokokalorycznej żywności oraz siedzący tryb życia. Szacuje się, że w Polsce nadwaga (umiar-

kowana otyłość) występuje u 20–30% populacji dorosłych i ok. 8% dzieci, otyłość znaczna występuje zaś u 15–20% dorosłych i ok. 5% dzieci. W Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych statystyki są jeszcze bardziej alarmujące (w USA 60% społeczeństwa ma nadwagę, w tym 40% cierpi na otyłość!).

Otyłość i nadwaga są czynnikami ryzyka wielu chorób, w tym insulinooporności, cukrzycy typu 2, zaburzeń pracy serca, nadciśnienia tętniczego, stłuszczenia wątroby. Według Światowej Organizacji Zdrowia następstwa tych chorób, określanych często jako zespół metaboliczny, są jedną z głównych przyczyn śmierci w krajach wysokorozwiniętych, a otyłość zyskała miano choroby XXI wieku.

Co złego w otyłości?

Dlaczego ludzie otyli cierpią na choroby metaboliczne? Pytanie to spędza sen z powiek tysiącom naukowców na całym świecie. Poznanie przyczyn występowania chorób

Jedną z głównych przyczyn otyłości jest zwiększona konsumpcja przetworzonej wysokokalorycznej żywności

Wiesława Bameckers, www.szk.hu

Bartosz Ostrowski/BE&W

Złe nawyki żywieniowe?
W Polsce nadwaga występuje u 20–30% dorosłych i aż u 8% dzieci. Statystyki z USA i Wielkiej Brytanii są jeszcze bardziej alarmujące!

metabolicznych u osób otyłych budzi nadzieję na stworzenie nowej, bardzo dziś potrzebnej strategii terapeutycznej, która pozwoliłaby na skuteczną prewencję i leczenie powikłań otyłości.

Fakt istnienia związku pomiędzy otyłością a zaburzeniami charakterystycznymi dla zespołu metabolicznego jest znany od lat. Badania kliniczne są pod tym względem jednoznaczne: już 10% spadku masy ciała istotnie zmniejsza ryzyko wystąpienia miażdżycy, obniża ciśnienie tętnicze krwi oraz zwiększa wrażliwość tkanek na insulinę. Jednak molekularny mechanizm określający przyczynę występowania u ludzi otyłych chorób, takich jak insulinooporność, cukrzyca czy niewydolność mięśnia sercowego, nie jest do końca poznany.

Długo sądzono, że główną przyczyną występowania schorzeń zespołu metabolicznego u ludzi otyłych jest nadmiernie rozwinięta tkanka tłuszczowa, która poprzez wydzielanie adipocytokin takich jak np. $TNF\alpha$ czy rezystyna zaburza funkcjonowanie innych narządów. Tymczasem badania ostatnich lat wykazały, że to nie nadmiernie rozwinięta tkanka tłuszczowa, lecz lipidy, które akumulują się w takich tkankach, jak mięśnie szkieletowe, komórki β trzustki, wątroba czy mięsień sercowy, są główną przyczyną występowania chorób metabolicznych u ludzi otyłych. Tkanki te w przeciwieństwie do tkanki tłuszczowej są nieprzystosowane do magazynowania tłuszczu. Nadmierna akumulacja wolnych kwasów tłuszczowych oraz ich metabolitów działa niekorzystnie na ich funkcję. Przypuszcza się, że toksyczne działanie we-

wnątrzkomórkowych lipidów jest bezpośrednią przyczyną insulinooporności, cukrzycy oraz chorób serca towarzyszących otyłości.

Nie w tym miejscu

Do przełomu w sposobie myślenia na temat patogenezы zespołu metabolicznego doprowadziły badania z wykorzystaniem myszy, które na skutek modyfikacji genetycznych były całkowicie pozbawione tkanki tłuszczowej. U zwierząt tych nadmiar tłuszczu dostarczanego z dietą ze względu na brak tkanki tłuszczowej akumulował się w innych tkankach. Jak się okazało, stłuszczenie narządów było u nich bezpośrednią przyczyną rozwoju zaburzeń, takich jak cukrzyca, niewydolność mięśnia sercowego i zaburzenia pracy wątroby. Co cieka-

Jeff Miller

Myszy ze znokautowanym genem SCD1 (po lewej) są odporne na otyłość i nie zapadają na choroby zespołu metabolicznego

Rola lipidów w patogenezie zaburzeń metabolicznych

Sophie Mullinax, www.ssc.hu

Otyłość i nadwaga są czynnikami ryzyka zespołu metabolicznego, którego następstwa według Światowej Organizacji Zdrowia są jedną z głównych przyczyn śmierci w krajach wysokorozwiniętych

we, choroby zespołu metabolicznego rozwijały się dużo szybciej i miały ostrzejszy przebieg u zwierząt genetycznie pozbawionych tkanki tłuszczowej niż u zwierząt otyłych!

Zawartość lipidów w tkankach innych niż tkanka tłuszczowa jest uzależniona od aktualnego zapotrzebowania komórki (zwiększa się np. podczas wysiłku fizycznego) i przy prawidłowej regulacji metabolizmu kwasów tłuszczowych nie przekracza ilości, która może być przez komórkę zutyliżowana (wytworzenie energii, budowa błon komórkowych, synteza związków sygnałnych itd.). Gdy stężenie lipidów w osoczu jest podwyższone (np. na skutek chronicznego nadmiaru spożywanego pokarmu), dokomórkowy transport kwasów tłuszczowych może być większy niż zapotrzebowanie komórki. W takiej sytuacji uruchamiane są mechanizmy kompensacyjne prowadzące do usunięcia z komórki nadmiaru kwasów tłuszczowych na drodze β -oksydacji. Główną rolę odgrywają w tym procesie wydzielane przez tkankę tłuszczową hormony – leptyna i adiponektyna.

Problem pojawia się wtedy, gdy mechanizmy kompensacyjne zawodzą. Dzieje się

tak najczęściej na skutek wytworzenia oporności tkanek na działanie leptyny i adiponektyny (często stwierdzane u osób otyłych) lub niedoboru tych hormonów, jaki towarzyszy np. lipodystrofii (brak tkanki tłuszczowej) i otyłości trzewnej. W takiej sytuacji nadmierne gromadzone kwasy tłuszczowe i/lub ich pochodne (tj. ceramidy, 1,2 diacyloglicerole) oraz produkty peroksydacji lipidów powodują zaburzenia wewnątrzkomórkowych procesów sygnałnych.

Toksyczne efekty

Efekt toksycznego działania lipidów uzależniony jest od rodzaju tkanki. Na przykład stłuszczenie komórek β trzustki i kardiomiocytów prowadzi do ich apoptozy, nadmierne akumulacja lipidów w mięśniach szkieletowych prowadzi do zahamowania aktywności szlaku insulinowego, stłuszczenie wątroby zaś jest bezpośrednią przyczyną zaburzeń w metabolizmie lipoprotein. Każdy z tych efektów ma istotne znaczenie w patogenezie zespołu metabolicznego. Wydaje się zatem, że najlepszą strategią walki z chorobami metabolicznymi jest wyeliminowanie tłuszczu

akumulującego się w tkankach do tego nieprzystosowanych. Aby tego dokonać, musimy poznać molekularny mechanizm regulacji wewnątrzkomórkowego metabolizmu lipidów.

Oporne na otyłość

Badania przeprowadzone z moim udziałem w zespole prof. Jamesa Ntambiego na University of Wisconsin-Madison w USA i kontynuowane obecnie w kierowanej przeze mnie w Pracowni Sygnałów Komórkowych i Zaburzeń Metabolicznych w Instytucie Nenckiego w Warszawie wykazały, że jednym z głównych czynników, które mają istotne znaczenie w regulacji wewnątrzkomórkowego metabolizmu lipidów i węglowodanów, jest aktywność desaturazy stearoil-CoA (SCD). Okazało się, że SCD1 jest głównym genem docelowym leptyny i metaboliczny efekt tego hormonu w dużej mierze wywołany jest poprzez zahamowanie ekspresji SCD1.

Myszy ze znokautowanym genem SCD1, mimo że zjadają średnio o 25% więcej pokarmu niż myszy typu dzikiego, są szczupłe i nie akumulują tłuszczu niezależnie od rodzaju stosowanej diety (łącznie z wysokotłuszczową i wysokowęglowodanową). Myszy te charakteryzują się bardzo wysokim poziomem wydatkowania energii, obniżoną zawartością wewnątrzkomórkowych lipidów oraz podwyższoną wrażliwością na insulinę. Są one również odporne na otyłość wywołaną zarówno dietą, jak i brakiem leptyny. Co ważniejsze – zwierzęta pozbawione aktywności SCD1 nie zapadają na choroby zespołu metabolicznego!

Mechanizm kontroli metabolizmu wewnątrzkomórkowego przez SCD nie jest do końca poznany, ale uzyskane wyniki sugerują, że obniżenie ekspresji/inhibicja aktywności SCD może być w przyszłości wykorzystane w leczeniu otyłości, stłuszczenia wątroby i insulinooporności.

Nadzieje i wyzwania

Poznanie molekularnego mechanizmu odpowiedzialnego za rozwój insulinooporności, cukrzycy i zaburzeń sercowo-naczyniowych u ludzi otyłych oraz zaproponowanie skutecznej terapii zespołu metabolicznego jest jednym z największych wyzwań współczesnych nauk biomedycznych.

Coraz więcej danych wskazuje na to, że toksyczne działanie lipidów obserwowane w zwierzęcych modelach doświadczalnych

może być podstawą patogenezy zespołu metabolicznego u ludzi. Badania kliniczne wskazują na ścisłą zależność między zawartością wolnych kwasów tłuszczowych a opornością na insulinę, nietolerancją glukozy, hipertriglicerydemią, niewydolnością mięśnia sercowego i nadciśnieniem tętniczym. Stwierdzono istotnie podwyższoną zawartość lipidów w komórkach β trzustki ludzi chorych na cukrzycę typu 2 oraz w mięśniach szkieletowych osób z obniżoną tolerancją glukozy. Jednocześnie czynniki, które redukują wewnątrzkomórkową akumulację lipidów, takie jak np. niskokaloryczna dieta czy wysiłek fizyczny, zwiększają wrażliwość tkanek na insulinę zarówno u otyłych zwierząt, jak i u ludzi. Obecnie testowane są środki farmakologiczne, które skutecznie eliminują choroby lipotoksyczne u zwierząt laboratoryjnych. Kolejne badania pokażą, czy są one równie skuteczne i bezpieczne dla ludzi. ■

Chcesz wiedzieć więcej?

Dobrzyn P., Ntambi J.M., Dobrzyn A. (2008). Stearoyl-CoA desaturase: A novel control point of lipid metabolism and insulin sensitivity. *Eur J Lipid Sci Technol.*, 110, 93-100.

Dobrzyn P., Dobrzyn A., Miyazaki M., Cohen P., Asilmaz E., Hardie D.G., Friedman J.M., Ntambi J.M. (2004). Stearoyl-CoA desaturase 1 deficiency increases fatty acid oxidation by activating AMP-activated protein kinase in liver. *Proc Natl Acad Sci USA*, 101 (17), 6409-6414.

Friedman J.M. (2002). Fat in all the wrong places. *Nature*, 415 (6869), 268-269.

Myszy z mutacją w genie leptyny (*ob/ob*) to jeden z najpopularniejszych modeli doświadczalnych wykorzystywanych w badaniach patogenezy zespołu metabolicznego

Agneska Dobrzyn

